

Дејан Д. Антић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју

Оригинални научни рад
УДК 325.83(497.11 Врање)''1878'' :929
Ђорђевић А.
Примљено 13. 2. 2015.

Нинослав Станојловић²
ОШ „17. октобар“
Јагодина

ОСЛОБОЂЕЊЕ ВРАЊА 1878. ГОДИНЕ У СЕЋАЊИМА АЛЕКСЕ ЂОРЂЕВИЋА³

Након неуспеха у Првом српско-турском рату, Кнежевина Србија се није одрекла својих ослободилачких циљева. Руско - турски рат који је избио на пролеће 1877. године подстакао је војни и политички врх српске државе на припрему за поновни обрачун са Турцима. У децембру 1877. године Кнежевина Србија је објавила нови рат Турској. Резултат ратног сукоба чије су оружане операције трајале нешто мање од два месеца (13. децембар 1877 – 5. фебруар 1878) био је ослобађање Пиротског, Нишавског, Топличког и Врањског округа. Предмет интересовања овог рада јесу сећања почасног мајора Алексе Ђорђевића (Комаране код Рековца, 1839 – Крагујевац, 1907), активног учесника у борбама за ослобађање Врања крајем јануара 1878. године, у својству команданта Космајског батаљона Београдске бригаде I класе. У раду је приказана и детаљна биографија поменутог српског официра.

Кључне речи: Врање, 1878. година, Алекса Ђорђевић, сећања

Живот Алексе Ђорђевића

Алекса Ђорђевић рођен је 15. јуна⁴ 1839. године у селу Комарану, среза левачког, округа јагодинског, од оца Ђорђа Станића, земљоделца.

¹ dejan.antic@filfak.ni.ac.rs

² stenakamen@gmail.com

³ Рад је урађен у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

⁴ Сви датуми који се појављују у раду наведени су према старом (јулијанском) календару који је био на снази у Кнежевини Србији. Тек са доношењем Закона о изједначавању старог и новог календара од 10. јануара 1919. године, српски народ почиње да користи нови грегоријански календар.

(СТАНОЈЛОВИЋ, 2005: 63-64) Завршио је четири разреда основне школе у Јагодини, да би 1. фебруара 1859. године ступио у војну службу. Пешадијски каплар постао је 11. новембра наредне године, а у чин пешадијског поднаредника био је произведен 11. јула 1862. године. Стекавши нареднички чин 7. фебруара 1866. године, као један од успешнијих српских пешадијских подофицира, био је упућен у Црну Гору „поради обучавања народни војника“. У Црној Гори боравио је од 20. априла 1866. до 30. септембра 1870. године, и за то време обучио је пешадијској обуци и тактици више стотина тамошњих регрута. У међувремену је, 1. августа 1868. године, унапређен у чин пешадијског потпоручника.

За „ревносно вршење дужности при обучавању Црногораца“ од стране црногорског кнеза Николе Петровића Његоша, Ђорђевић је одликован 18. септембра 1869. године, Крстом кнеза Данила Црногорског III степена, са „дипломом политичко-војничком“, да би пред крај службовања у војсци црногорској био награђен и „ручним писмом Кнеза Црногорског“ од 11. септембра 1870. године, којим је „објављена похвала за тачно и ревносно вршење дужности“.

По повратку из Црне Горе Ђорђевић је постављен за водног официра I чете II батаљона, са седиштем у Београду, а након унапређења у чин пешадијског поручника 19. августа 1872. године, прекомандован је у Ужице, за „наставника народни војника у округу ужичком“. Након овог „званија“, 12. марта 1874. године постао је командир II чете I батаљона I пешачког пука, са штабом у српској престоници, одакле је 9. јуна 1875. године постављен за комесара београдске Војне болнице и командира „болничарског одељења“.

У сам освит Првог српско-турског рата, 1. јуна 1876. године премештен је за наставника народне војске округа београдског, да би 18. јуна исте године, пар дана пре почетка ратних операција, био постављен за команданта Космајског батаљона Београдске бригаде I класе.

Са својим батаљоном учествовао је у свим биткама, које је водила Београдска бригада I класе, а нарочито се истакао у борбама код Великог Извора 30. јуна и 6. јула, на Гребену 23. јула, код Гамзиграда 26. августа и на Лубници 6. октобра 1876. године. По окончању овог злосрећног рата за Србију, који је завршен по начелу *status quo ante bellum*, Ђорђевић је унапређен у чин пешадијског капетана II класе, 12. фебруара 1877. године.

Почетак Другог српско-турског рата 1. децембра 1877. године, затекао је капетана Ђорђевића на истој дужности – команданта Космајског батаљона Београдске бригаде I класе. У двомесечном ратовању, када је српска војска била далеко успешнија него у лето 1876. године, његов батаљон и бригада учествовали су у неколико великих бојева, а он сам се

истакао у биткама на Грделици 24. децембра 1877. и 10. и 11. јануара наредне године, као и у сукобу са турском војском на положају „Два брата“ пред Врањем, 18. јануара 1878. године. По завршетку овог рата, након кога је Србија стекла независност и територијално проширење, одликован је Сребрном медаљом за храброст 15. маја 1878. године.

Ђорђевићева даља мирнодопска каријера текла је овако. Од 18. септембра 1878. до 31. марта 1882. године, био је комесар Велике нишке војне болнице, да би од 1. априла 1882. до 15. фебруара 1883. године вршио дужност командира 3. чете X батаљона, са седиштем у Чачку. На нову дужност премештен је 16. фебруара 1883. године, поставши командир 3. чете XIV батаљона, са седиштем у Књажевцу, где се задржао две године, добивши у међувремену унапређење у пешадијског капетана I класе, 2. августа 1883. године. Од 1. фебруара до 27. марта 1885. године био је командир 3. чете XV батаљона, са седиштем у Пироту, да би 30. марта исте године, био постављен за помоћника IX (Браничевске) пуковске окружне команде, са седиштем у Кучеву, на ком положају га је затекао и српско-бугарски рат почетком новембра 1885. године.

По окончању овог краткотрајног и несрећног рата за Србију, поново је потврђен за помоћника IX (Браничевске) окружне команде, овог пута са седиштем у Великом Градишту, 10. марта 1886. године. Са ове дужности премештен је 1. марта 1891. године за помоћника команданта XII (Ђупријске) окружне пуковске команде, са седиштем у Јагодини, одакле је 1. маја 1893. године отишао у пензију, као пешадијски капетан I класе. Чин почасног пешадијског мајора добио је 1. јула 1898. године.

Што се породичног живота тиче, Алекса Ђорђевић женио се два пута. Први пут се оженио 13. новембра 1878. године у Нишу, са Персидом Јевтимијадес, рођеном у Јагодини 1858. године, ћерком др Спиридо-на Јевтимијадеса, окружног физикуса. Други брак је склопио 15. септембра 1891. године у Смедереву, са Даницом А. Обрадовић, учитељицом тамошњом. У првом браку имао је кћер Милеву (Ниш, 1879 - ?) и сина Милана (Ниш, 1881 – Београд, 1941), потоњег артиљеријског бригадног ђенерала војске Краљевине Југославије. Имена и судбине Ђорђевићеве деце из другог брака, нису нам за сада позната.⁵

Почасни пешадијски мајор у пензији Алекса Ђорђевић умро је 16. августа 1907. године у Крагујевцу, где је живео по пензионисању. (СТА-НОЈЛОВИЋ – ЈОВАНОВИЋ, 2006: 177-178) Као допуноу мемоарских

⁵ Војни архив Београд, П-14, 1/1, стр. 55, 103 ; Службени војни лист, бр. 14, Београд 2. април 1882, стр. 403 ; Исто, бр. 7, Београд 17. фебруар 1883, стр. 335 ; Исто, бр. 30, Београд 3. август 1883, стр. 1146 ; Исто, бр. 5, Београд 2. фебруар 1885, стр. 134 ; Исто, бр. 14, Београд 30. март 1885, стр. 439 ; Исто, бр. 8-9, Београд 10. март 1886, стр. 172 ; Државни календар Краљевине Србије са шематизмом, Београд 1891, стр. 210 ; Исто, Београд 1895, стр. 189 ; Исто, Београд 1898, стр. 90.

дела о Другом српско-турском рату 1877-1878. године,⁶ официир у пензији Алекса Ђорђевић забележио је 1901. године у Ратнику, гласовитом војно-стручном часопису, своја сећања на херојске операције српских јединица за ослобођење јужних српских крајева од турског ропства. У њима се између осталог саопштава:

„У колико се опомињем писато је о операцијама Шумадијског корпуса, уз јужну Мораву, али да је описана предаја турске војске код Врање, тога се не опомињем, зато узех перо да ову предају на јавност изнесем, као извршилац њен. На то ме опомену Видов дан и пропаст српске славе и величине на пољу Косову 1389. год/ине/, а и догађаји из рата 1878. г/одине/, када је српска војска први пут, после Косовске битке, ступила ногом на Мало Косово са оружјем у руци, и запалила свећу у Светој Грачаници изгинулим јунацима својим“ (ЂОРЂЕВИЋ, 1901: 75)

Дакле, говорећи о Другом српско – турском рату, мајор Ђорђевић је у уводном делу својих мемоара укратко поменуо напредовање три корпуса војске Кнежевине Србије у правцу Косова, до којег је дошло убрзо након ослобођења Врања. Моравски и Тимочки корпус преко Самокова и Преполца, а Шумадијски корпус преко Гњилана имали су задатак да тих дана започну концентрично наступање према Приштини. Војници Шумадијског корпуса бележили су у том послу највише успеха. Командант Шумадијског корпуса Јован Белимарковић⁷, располажући информацијама о слабости турских одреда у Приштини, наредио је да II Шумадијска дивизија усиљеним маршом преко Гњилана продре даље ка централном Косову. Већ 24. јануара по старом календару командант предходнице мајор Путник налазио се је са својим војницима испред цркве Грачанице, када је из Врховне команде јављено да је постигнуто примирје и да се даље војне операције обустављају. „На прагу Грачанице и Приштине зауставио се српски војник, али са тврдом надом, да ће скоро куцнути и тај час, када ће српско оружје и њима донети слободу и независност“ писало је тим поводом у извештају Врховне команде српске војске. (ВРХОВНА КОМАНДА, 1879: 133)

Поред кратког помена о величанственом уласку српске војске на територију Косова које за српски народ и дан данас представља извориште националне духовности и енергије, Алекса Ђорђевић у свом запису пружа информације о борбама вођеним за ослобођење Врања где каже:

⁶ У изузетно коректном и прегледном раду београдског историчара др Ненада Ж. Петровића, под називом *Неколико војно-литерарних извора за историју ослобођења и припајања Врања и околине Србији 1878. године* (ПЕТРОВИЋ, 2011: 138-159), не помињу се сећања Алексе Ђорђевића, као важно мемоарско штиво за историју Врања у наведеном периоду.

⁷ Јован Белимарковић (Београд, 1827 – Врњачка Бања, 1906), српски генерал и државни службеник

„По свршеној борби код „Два брата“ пред Врањом, 18. јануара 1878. год/ине/, која је трајала до самог мрака, наше трупе заузеле положај који су турци бранили, и остале на преноћишту на истоме, а Турци одступише ка Врањи. Наша се војска утврдила исте ноћи на том заузетом положају и spremала се да сутра дан понови напад на Турке, и Врању освоји.“ (ЂОРЂЕВИЋ, 1901: 75)

Ради разумевања записа Алексе Ђорђевића било би добро подсетити се шта је претходило оружаном борби на вису Два брата надомак Врања. Са ослобођењем Владичиног Хана, штаб Шумадијског корпуса био је смештен најпре у Хану а потом у селу Стубал, одакле је непосредно руководио припремама за напад на Врање. За одбрану Врања дивизијски генерал Асаф паша и бригадни генерал Ибрахим паша имали су под својом командом 12 батаљона пешадије, 2 ескадрона коњице, 2 батерије топова, и око 10000 наоружаних људи од којих скоро 3000 припадника нередовних трупа, углавном албанских добровољаца. Искористивши све људске и техничке ресурсе, као и географску позицију врањске котлине, одбрамбени положаји Турака били су добро утврђени и организовани. Њихово десно крило било је наслоњено на Јужну Мораву у рејону виси Два брата, док је лево било окренуто ка ободима Пљачковице и Крстиловице. Центар турских снага налазио се на Ранутовачком вису и Чеврљуги. Без обзира на добро утврђене позиције Турака чије су артиљерија и пешадија у потпуности контролисале долину Јужне Мораве надомак Врања, јединице под командом генерала Белимарковића започеле су 16. јануара силовит напад на турске положаје. После вишедневних борби суочени са снажним притиском српске пешадије и изложени прецизном ватром српске артиљерије турске снаге биле су принуђене на повлачење, али је Врање још увек било под њиховом контролом. Најистрајнији отпор Турци су пружали управо на брду Два брата које се помиње у списима Алексе Ђорђевића, где су имали стрељачке ровове и где су вођене жестоке борбе све до ноћи 18. јануара. Са првим мраком борбе су прекинуте, а непријатељ је делила само једна јаруга. (ОПАЧИЋ - СКОКО, 1981: 287-289) Српски официри су у току ноћи радили на организацији нових положаја освојених у борбама са Турцима, очекујући наставак ратних дејстава. Војсци је подељена муниција и радило се на припреми квалитетнијих позиција за наставак борбе. Међутим, Команда шумадијског корпуса те вечери није располагала информацијама да су Турци искористивши ноћ напустили положаје и повукли се ка Врању и Пљачковици. Рано ујутру 19. јануара све српске јединице добиле су наређење да крену у нови напад за Врање. Концентрична и изненадна дејства српске пешадије и артиљерије нанела су велике губитке турским одредима који су у паници одступали са свих положаја. Обрадована успехом претход-

ница Шумадијског корпуса пратила је турске јединице у стопу не дозвољавајући непријатељу да у повлачењу уништи варош и искаљује свој бес над цивилима. (ИЛИЋ, 1977: 163-168) О овим дешавањима Алекса Ђорђевић је оставио трага у својим забелешкама на следећи начин:

„Сутра дан 19. јануара, око 8 сати изјутра, кретала су се нека турска одељења пред Врањом, вршили су неке распореде, копали неке шанчеве, углавном све је ово маневрисано, само да би се наша војска што више задржала и дало се времена Турцима из Врање да измичу, јер су ови у масама почели из Врање да беже са стварима које су могли понети собом. Неке су од ових, наша одељења стизала и враћала. Око 9 сати изјутра почеле су наше трупе да наступају ка Врањи од „Два брата“ и од бање, да пред Врањом сачекају долазак команданта корпуса те да са њима уђу у Врању свечано, јер је био изашао и владика са ђацима да са литијом сачекају српску војску. Пре тога је већ Рудничка бригада, под командом мајора, сада пуковника у пензији, г. Радомира/ Путника⁸, прошла Врању и гонила је одступање турских трупа. Пред Врањом стајала су три батаљона Београдске бригаде са војном музиком и још неколико батаљона Смедеревске бригаде, чекајући на долазак корпусног команданта.“ (ЂОРЂЕВИЋ, 1901: 76)

Без велике борбе 19/31. јануара ослободилачка војска Кнежевине Србије је закорачила у Врање. Важно је поменути да су приликом ослобођења у варош прво ушле јединице Добровољачког корпуса ојачане одредима устаника из Поморавља, Пољанице, Масурице и Власине. Одмах за њима ушле су и јединице одреда којим је командовао мајор Радомир Путник, али су оне наставиле да гоне турску војску која се је обезглављено повлачила према Куманову. По хладном зимском времену, око 13 часова у Врање је умарширао командант Шумадијског корпуса, генерал Јован Белимарковић. У име Турака, варош је предао истакнути турски феудалац Рамиз-паша. После краће поздравног говора у којем је Белимарковић честитао окупљеним Врањанцима ослобођење, и војска и грађани преселили су се у Саборни храм Св. Тројице. Врање је тог дана било окићено српским заставама и украшено ћилимима у част ослобођења (ВУКАНОВИЋ, 1978: 34), међутим било је потребно доста времена регуларним српским трупама да успоставе ред и поредак у целој вароши. На удару добровољаца нашли су се и симболи некадашње турске власти. Треба имати у виду да су добровољачке јединице формиране од цивила који су током турског ропства претрпели највише патње и страдања, те су код њих херојство и жеђ за осветом над вишевековним завојевачем били и најприсутнији. Почасни мајор Алекса Ђорђевић у својим сећањима пружа конкретне примере који сведоче о револту српских добровољачких одреда као и о херојству заробљених српских војника.

⁸ Радомир Путник (Крагујевац, 1847 – Ница, 1917), мајор, потоњи војвода.

„По уласку наше војске у Врање, сви су прозори на Пашином Конаку⁹ били излупани од наших војника, нарочито од добровољаца. Биле су неке зграде затворене са катанцима, а када војници те катанце обише, нађу у тим зградама 40-50 Дибралија затворених и са њима моја два војника, који су били заробљени на „Косовици“¹⁰ на Власотиначким виноградима, на Туцин дан, и то неки Ђура и Глиша. Ђура је особито био разборит, бистар и храбар војник, који се за време ропства од месец дана понашао тако, да заслужује сваку хвалу, јер по казивању осталих заробљеника, онога вечера када су заробљени, звао га је паша више пута код себе у Грделицу и испитивао га о нашој војсци, мислећи да ће што од Ђуре сазнати, али се није користио, јер је храбри Ђура све онако казивао, што се паши није допадало.

Паша није веровао да је Ђура Србин, већ га је питао одакле је. Он му одговори да је из Београдског округа, паша му каже : јок, ти ниси Србин, на шта му Ђура одговори : мој отац, дед и предед рођени су у Србији, и били су Срби. Ђура је био око 30 година стар, а како се за време рата војници обично не бријаху, то је и Ђура имао малу брадицу и то само на дну браде, а са стране на образима није је имао, те је изгледао као да носи француску брадицу, зато му је паша говорио да није Србин, већ мора бити да је Мађар. Ђура му одговори : Маџари неће са нама, они воле вас. Ти си онда Црногорац! И то нисам, Црногорци се бију са Турцима у својој земљи. Паша га је потом терао да пева, да би га по песми познао да није Србин. Ђура почне да пева, а паша га прекине речима : онако певај као што код твоје куће певају. Ђура му одговори да је тако његов отац певао кад му се певало. Паша га пита даље : јеси ли био у рату лањске године? Јесам, одговори Ђура. А где си био ? Ја на Алексинцу. А што онако бегате? Зато што и ви ове године, вас је лане било више, па сте били јачи, а нас ове године има више, па смо ми јачи. Паша га даље пита : колико имате топова? Ђура одговори да не зна, но да види на сваком скоро вису по коју батерију, а паша на то говори својима, псујући Србе, вели имају крмци на 10 војника по један топ, па пуцају чак и на стрелце. Опет паша пита за нашу војску, каже : нема вас по неколико дана, па кад нагнете, онда као свиње, шта бредите за оно време, ваљда пијете? Па Бога ми и пијемо, јер где год дођемо има вина доста. Он га даље пита : јели бре, а где је онај Топал? Који Топал?

⁹ Пашин конак је [здање у Врању](#) које је саградио [Раиф-бег Цинић 1765.](#) године. Састоји се од две зграде. Прва зграда у којој је данас смештен врањски Музеј била је предвиђена за боравак мушкараца (селамаук), док су у другој згради боравиле пашине жене (харемлук).

¹⁰ Добровољци из Власотинца дали су велики допринос у одржавању непрекидног процеса ослободилачког покрета у пределима Јужноморавског слива. Без подршке регуларне српске војске власотиначки устаници на челу са Стојаном Стојилковићем протерали су Турке из Власотинца и наставили да пружају жесток отпор турским формацијама. Најкрвавије битке вођене су на Косовици надомак вароши. Са доласком првих одељења српске војске варош Власотинце је била обезбеђена од нових насртаја Турака. (СТОЈАНЧЕВИЋ, 2014, 441-447)

Онај што нема једну ногу. Ха, Влајковић¹¹, он је командант добровољаца. Паша опет псује, каже : нема ногу и руку и хоће да се бори, да ми га је ухватити !

Храброга Ђуру предлагао сам за одличје, као и још неке војнике, и заставу космајског батаљона, испред које су прошли четири табора положив своје оружје и уништивши своје заставе. Ђура још није ни своју пушку предао Турцима, него је сакрио у шуму, кад је видео да измаћи не може.“(ЂОРЂЕВИЋ, 1901: 83-84)

Било је много херојских подвига бораца Кнежевине Србије у операцијама вођеним за ослобођење јужних српских земаља. Пример Ђуре из Космајског батаљона није био усамљен. Војници инспирисани жељом да се Турцима освете за погибију „цара Лазе“ и пропаст српског царства на Косову пољу, јуначки су подносили сваку рану, сваки напад и сваку офанзиву, док их је народ у ослобођеним крајевима прихватао са одушевљењем и сузама радосницама, јер је после више од четиристотина година поново дочекао да живи у својој држави.

Улазак српских војних формација у Врање означио је и почетак славља у тој вароши. Бора Станковић је у једном од својих романа приказао однос локалног становништва према ослободиоцима. Говорећи о газда Младену који је као и многи Врањанци са одушевљењем дочекао слободу, Станковић је записао: „У празничном оделу, новој колији, чоханим чакширима, са засуканим рукавима да му се видела нова кошуља, украшена чипкама, са натраг забаченом и везаном колијом, да му не смета у ходу, износио је котлове пуне вина. Нудио. Није морао да нуди. Чим изнесе, чује где му војници вичу: - Хвала чича! Он се загрцне. Суза радосница кане му у котао. Он је види како падне и одскочи од кристалне површине вина у котлу. Застиди се. Набије чак до очију шубару, да му се сузе не виде, и враћа се да још донесе“ (СТАНКОВИЋ, 1966: 113-114)

И док су у Врање улазиле српске војне формације које су се налазиле на ободима града, а народ и добровољци прослављали ослобођење на улицама, један турски чауш¹² са брда северно од Врања који није био обавештен о уласку српске војске у саму варош јер је заповедник турских снага због жестоког напредовања јединица Шумадијског корпуса заборавао да о томе обавести своје јединице на Пљачковици и Крстиловици, сишао је у град ради набавке хране. То бележи и Алекса Ђорђевић у својим сећањима на следећи начин:

¹¹ Ђорђе Влајковић (Београд, 1831 – Београд, 1883), пуковник, добротвор.

¹² Чауш – преносилац наредаба у турској војсци

„Међутим, око 10 сати дође у Врању један чауш са „Марковог Калета“¹³ да тражи од паше тајин¹⁴ за војску, која је на том положају била, ну кад уђе у Врању, он се зачуди кад виде да у Врањи нема Турака, већ место њих српска војска. Јер када су Турци напустили Врању њихов командант у забуну, није о томе известио и она одељења, која су била северо-западно од Врање, и која су чувала леви бок од наших трупа које су наступале од Лесковца уз Ветерницу, путем који пролази поред „Маркова Калета“ и силази у Врању. Тога чауша (Османа) одмах одведу команданту дивизије, он га упуту команданту Београдске бригаде, а овај га лично доведе код оних батаљона који су пред Врањом чекали. Ту позове потписатог, као најстаријег од команданата батаљона који су ту били и рече ми : г. Алекса, крените ваш батаљон (космајски) и узмите овога чауша, па идите те понудите табор на „Марковом Калету“ на предају.“ (ЂОРЂЕВИЋ, 1901: 76)

Приликом израде плана за ослобођење Врања, Команда Шумадијског корпуса је осим напредовања својих снага долиним Јужне Мораве предвидела и ударац српске војске са севера, из правца Пољанице. У складу са том идејом пешадијски потпоручник Степа Степановић¹⁵ је од Срба из Пољаничког краја формирао добровољачке чете које су заједно са једним делом трупа Друге шумадијске дивизије напредовале долином Ветернице према Пљачковици. Због великих снежних наноса и неприступачног терена, то напредовање је било успорено, а веза са Командом била је делимично прекинута. Како би ојачали одбрану вароши Турци су у рејону Пљачковице и Крстиловице концентрисали четири своја батаљона низама и редифа. (ОПАЧИЋ-СКОКО, 1981: 291) И управо су то биле оне јединице које приликом уласка српске војске у Врање долином Јужне Мораве нису обавештене од стране Асаф паше о повлачењу својих сабораца из вароши и њиховом одступању према Бујановцу и даље према Куманову. Нашавши се у тешкој ситуацији, притиснути српском Ветерничком колоном са севера, и онемогућени да се повлаче према Врању јер се у њему већ налазила српска војска, одреди Османске војске са Пљачковице и Крстиловице после краћих пушкарања били су принуђени да се предају. О самом чину предаје Алекса Ђорђевић је оставио доста податка који су интересантни када је у питању историја ослобођења Врања 1878. године. Говорећи од предаји турских одреда он наводи:

¹³ Марково кале је средњовековно утврђење смештено на узвишењу 4км северно од Врања. Налази се на старом путу који води од Врања ка Лесковцу.

¹⁴ Таин – хлеб који се правило као специфична мешавина белог и раженог брашна, без квасца са старим, очврслим и сувим квасним тестом које се називало „комин“. Векна овог хлеба делила се војницима као једнодневном војничком следовање.

¹⁵ Степа Степановић (Кумодраж, 1856 – Чачак, 1929), српски официр, потоњи генерал и војвода

„После пола сата дође са „Пљачкавице“ преко 500 староислужених војника, и они бејаху здрави и добри људи. На коњу донеше још и једнога рањеног капетана, који је прошле ноћи рањен, а рана му још не бејаше добро превијена. Ја наредим те му простру сена уз ватру у једној згради, па зовнем њиховога лекара, некога младића Јерменина, и наредим да му превије рану. Ако немате завоја да вам дам, рекох му ја, јер је код нас сваки официр имао нужне завоје при себи, ну он ми одговори да они имају своје завоје. После пишем мајору Вранешеву¹⁶ у Врање, да ми пошаље једне саонице за тога рањеног капетана, те га на њима доведу у Врање, ну поред све наше помоћи, он у Врање умре.

После пола сата дође један турски официр са једним трубачем са једнога виса изнад „Марковог Калета“ и он изјави, да и тај батаљон хоће да се преда. Ја пошаљем са њиме у њихов логор једног водника са два војника, који отуда доведе 350 војника.

Свега са онима што су се прошле вечери предали беше : 48 официра (два виша официра), 1 лекар и 2004 војника са нижим чиновима и трубачима. У сваком табору оставио сам по коју трубу ради давања знакова.

Сада узмем по један вод од мојих војника као пратњу, па табор један за другим на 10 минута растојања, пошаљем у Врање. Пошто сам испратио све заробљенике, наредим да се у Врању снесе: оружје, муниција, алат и остале ствари из сва четири турска логора. После два дана спроведени су сви заробљеници у Ниш. Спроводио их је до Владичиног Хана са својом четом поручник г. Митар Илић, а ту их је дочекао и у Ниш спровео, један батаљон Јагодинске бригаде, под командом неког руског официра.“ (ЂОРЂЕВИЋ, 1901:82-83)

У извештају Врховне команде српске војске наведен је прецизан број заробљених турских војника у борбама око Врања. Према том извештају Шумадијски корпус је заробио 1685 турских низама и редица са 48 официра и комплетним наоружањем и муницијом што се делимично поклапа са подацима које је Алекса Ђорђевић оставио у свом мемоарском тексту. Приликом заробљавања Турака заплењено је 2725 комада пушака, 148 револвера, 33 труба, и велике количини пешадијске муниције. У борбама за Врање Турци су бележили и велике губитке у људству. Било је око 500 погинулих и рањених турских војника, док је на српској страни било 125 погинулих и 229 рањених бораца. (ВРХОВНА КОМАНДА, 1879: 130)

Закључак

Својим херојским наступањем, упркос јакој зими и лошим теренским условима, јединице Шумадијског корпуса и српских добровољаца бележиле су велики успех у борбама против Турака надомак Врања. Појединости из сећања Алексе Ђорђевића, почасног мајора српске војске

¹⁶ Адам Вранешеву (Горичка код Петриње, 1823 – Београд, 1884), мајор, потоњи потпуковник

о ослобођењу Врања у мноме се поклапају са званичним извештајима Врховне команде, што говори у прилог њиховој истинитости. У нашем тексту издвојили смо најинтересантније одломке његовог мемоарског дела како би на једноставан начин приказали прилике уочи уласка јединица Шумадијског корпуса у Врање, и дешавања која су уследила након њиховог концентрисања у самој вароши.

Осим тога, у одломцима овог мемоарског текста објављеног у часопису Ратник на прагу XX века, 1901. године, налазе се и бројни детаљи којих нема у званичним документима српске војске, као ни у литератури која је настајала после Другог српско – турског рата, па све до данашњих дана. Управо је у томе и сакривена вредност списа Алексе Ђорђевића који нам врло једноставним стилем и народним језиком пружа информације попут оних: где је био најжешћи отпор Турака, каква је била ситуација у месту Врању одмах након уласка српских бораца, колико је било велико херојство заточених српских војника који су ослобођење дочекали у подруму Пашиног конака, на који начин су текли преговори са турским одредима утврђеним на Пљачковици и Крстиловици изнад Врања, како се одвијао процес предаје и разоружавања тих одреда и на послетку колика је важност ослобођења Врања и читаве јужне Србије од турског ропства. Слика ослобођења Врања онакву какву је својим очима видео учествујући непосредно у извршењу борбених задатака, а потом и забележио један обичан српски официр, у нашем случају командант Космајског батаљона Алекса Ђорђевић, неупоредиво је реалнија од слике о ослобођењу коју су имали високих штабни официра креирајући је посредно и на основу информација са терена које су добијали преко курира. То је још један разлог зашто мемоарски спис официра војске Кнежевине Србије, Алексе Ђорђевића сматрамо једним од важних извора за истраживање прошлости Врања у време Другог српско – турског рата 1877 – 1878. године.

мајор Алекса Ђорђевић¹⁷

¹⁷ Фотографија је власништво Војног музеја Београд.

Цитирана литература

- ВУКАНОВИЋ 1978: Татомир Вукановић, Врање. Етничка историја и културна баштина Врањског гравитационог подручја у доба ослобођења од Турака 1878, Врање 1978.
- ВРХОВНА КОМАНДА 1879: Врховна команда српске војске, Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877-78. године, Београд 1879.
- ЂОРЂЕВИЋ 1901: Алекса Ђорђевић, Свршетак операције Шумад. корпуса ка Врањи и предаја турске војске код Врање у рату српско-турском 1878. године (грађа за нашу ратну историју), Ратник, св. 9, Београд септембар 1901, стр. 75-84.
- ИЛИЋ 1977: Никола Илић, Ослобођење јужне Србије 1877 – 1878, Слобода: Београд 1977.
- ОПАЧИЋ – СКОКО 1981: Петар Опачић, Саво Скоко, Српско – турски ратови 1876 – 1878, Београд 1981.
- ПЕТРОВИЋ 2011: Ненад Петровића, Неколико војно-литерарних извора за историју ослобођења и припајања Врања и околине Србији 1878. године, Војно-историјски гласник, бр. 2, Београд 2011, стр. 138-159.
- СТАНОЈЛОВИЋ 2005: Нинослав Станојловић, Учешће официра – Левчана у српско-турским ратовима 1876-1878. године, Расински анали, бр. 3, Крушевац 2005, стр. 63-68.
- СТАНОЈЛОВИЋ – ЈОВАНОВИЋ 2006: Нинослав Станојловић, Добривоје Јовановић, Официри Јагодинског и Ћупријског округа у српско-турским ратовима 1876-1878. године, Корени, бр. IV, Јагодина 2006.
- СТАНКОВИЋ 1966: Борисав Станковић, Газда Младен, Сарајево 1966.
- СТОЈАНЧЕВИЋ 2014: Владирми Стојанчевић, Ослобођење Власотинца, битка на Косовици и Грделици и крај турске власти у Власотиначком срезу, Зборник радова: Историјска прошлост крајева југоисточне Србије у периоду српске националне револуције 1804-1878. године, Ниш 2014, 441-447.

Необјављени извори

- ВОЈНИ АРХИВ БЕОГРАД, Фонд војске Кнежевине/Краљевине Србије, од 1847. до 1920. године

Dejan D. Antić
Ninoslav Stanojlović

LIBERATION OF THE CITY OF VRANJE DURING 1878 IN ALEKSA DJORDJEVIC'S RECOLLECTION

After a failure during the First Serbian-Turkish war, the Serbian Principality didn't renounce its liberation goals. The Russian-Turkish war, which broke out in spring 1877 enforced the Serbian military and political leadership to prepare for a clash with Turkey. In December 1877, The Principality of Serbia declared a war against Turkey. As a result of the conflict, whose operations didn't last longer than two months (13th December 1877-5th February 1878) , they managed to liberate the districts of Pirot, Nis, Toplica and Vranje. The main subject of this work is the recollection of honored major Aleksa Djordjevic (Komarne near Pekovac), as he was active in battlefields during the battle for Vranje at the end of January 1878 as a commandant of Kosmaj the first class battalion of Belgrade brigade. In this paper, the biography of this Serbian officer is presented.

Key words: Vranje, 1878, Aleksa Djordjevic, recollection